

ЕКОНОМІКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА

УДК 330.341.1

В.Є. Новицький

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Вступ

Характер сучасного соціально-економічного розвитку окремих країн та в цілому цивілізації, особливості міжнародної конкуренції на ринках товарів та послуг свідчать про те, що необхідною складовою стійкого економічного розвитку відтепер є зростання інтелектуального потенціалу та науково-технологічні інновації. Таке зростання є одним з основних пріоритетів державної політики стимулювання підприємницької активності в ключових галузях технологічного виробництва, часткового перерозподілу національного доходу із спрямуванням коштів на розвиток науки, впровадження новітніх технологій.

Саме враховуючи ці міркування, науково-технічну складову процесу інтернаціоналізації господарського життя можна розглядати не тільки під кутом зору підприємницьких інтересів, а і в більш широкому контексті, із врахуванням її природи, загальносуспільних наслідків та довготермінових тенденцій. Адже стратегічні напрями НТП, деякі закономірності технологічного розвитку можуть випадати з-під контролю мікроекономічних учасників ринку, в політиці яких застосовується логіка швидкої віддачі, інструментарій повернення інвестицій та максимізації прибутків засобами прискорення обертання коштів та виробничих фондів.

Природа і нелінійність інноваційних процесів, які охоплюють в останні десятиріччя високорозвинутий центр світової економіки, детермінують інтеграційні зусилля всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин у розробці нових технологій, їх промислового використання та розподілі інтелектуальної ренти, що надає їм можливість отримувати стійкі конкурентні переваги. Фундаментальні теоретичні та емпіричні дослідження інноваційного розвитку соціально-економічних систем відображені у працях таких учених, як В. Геєць [1], Ю. Макагон [2], В. Семиноженко [3], С. Фокін [4], В. Щербін [5]. Разом з тим, у науковій літера-

турі на сьогодні недостатньо повно розкрито методологічні засади формування макроінноваційної стратегії на основі поглибленого аналізу досвіду провідних країн світу.

Постановка задачі

Каталізатором переоцінки та модернізації національних стратегій інноваційного розвитку країн стала світова фінансова криза (2007–2009 рр.), яка фокусує їх увагу на прискореному впровадженні сучасних технологій у виробництво заради докорінного реформування структури їх економіки. Тому метою даної статті є вирішення проблеми розбудови національної інноваційної системи через інтеграцію в глобальну інноваційну систему з використанням методів подолання негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи заходами щодо підтримки реального сектору, його технологічно-інформаційного розвитку.

Інноваційність як феномен соціально-економічного життя

“Інноватизація” як активна науково-технологічна домінанта сучасного розвитку та конкурентної діяльності виникає об'єктивно як реакція на зміну характеру співвідношення науки та виробництва, а також як прояв їх нового функціонального співвідношення. Зміна за функцією часу тут відбувається за параболою: відносно повільний спочатку прогрес відповідно до поступового нагромадження емпіричного досвіду, виробничих знань набув ознак динамічного балансу, який може існувати тільки за умов постійного прискорення.

Інноваційність як феномен соціально-економічного життя має багато різноманітних проявів і пов'язана з різними факторами, регулятивними нюансами, стимулами економічного та неекономічного порядку. В сучасних умовах зростання взаємної залежності країн, загострення глобальної конкуренції вона є запорукою прогресу та фактором формування, нарощування конкурентної сили, забезпечення добробуту населення.

Разом з тим, інновації як явище не є чимось гомогенним за економічною природою та рівнозначним у плані корисності свого впровадження. Звичайно, не йдеться про очевидні відмінності “натурального”, галузево-технологічного характеру. Інновації відрізняються між собою за кількісними та якісними параметрами

і передусім відповідно до власного інформаційного вмісту, який взагалі можна розглядати як субстанцію інновацій незалежно від їх зовнішньої форми. Скажімо, інноваціями можуть виступати як фундаментальні прориви, здобутки прикладної науки, так і створення примітивного приладу, який на певному технологічному етапі підвищує ефективність виробництва.

Додамо до сказаного й міжнародний контекст. Зокрема, згадаймо такі характерні для сучасного розвитку механізми міжнародного поділу праці явища, як винесення з країн-метрополій виробництв до країн регіональної, світової периферії раніше базових, структурують виробництв. До таких "галузеві-ізгоїв" сьогодні потрапляють не лише екологічно брудні хімічні підприємства та працемістки технологічні системи, а інколи навіть потужності з виробництва легкового – за визначенням інноваційно місткі сфери репродуктивної діяльності з високим рівнем доданої в галузі вартості. І якщо для такої країни, як Румунія, налагодження виробництва автомобілів "Рено" може розглядатися як конкурентний прорив, слід пам'ятати, що йдеться про успіх, який є типовим для периферійної країни регіону ЄС. А ось "чиста" наука, освіта, передові форми організації науково-виробничого процесу (наприклад, технополіси) є ознакою конкурентного успіху країни-метрополії.

Із сказаного ясно, що інновації можуть мати принципово різні економічні та конкурентні наслідки і що не будь-яка інновація є перспективною для певної країни за певних обставин у контексті глобальної конкурентної боротьби. Адже, як ми бачимо, внаслідок утворення нових силових полів у системі міжнародного поділу праці навіть деякі інноваційно місткі галузі виносяться за межі національних територій країн-метрополій на периферію певного блоку або глобальної економіки відповідно до "вироку" щодо відносно слабкої наукової вираженості. При цьому йдеться не про формальну наявність науки як такої в структурі витрат інноваційної продукції, а про якість самого наукового процесу та інформаційного вмісту конкретних інновацій.

Бачення ситуації, яка склалася в Україні внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи

Трактування причин кризи як таких, що виключно пов'язані з проблемами на ринку

іпотечного кредитування, яке спочатку набуло характер "офіційної", причому глобально прийнятої, "версії" руйнівних подій, що відбуваються, вже розширилося і вміщує багатоаспектні проблеми фінансового розвитку глобального, регіонального, національного, підприємницького рівнів. Втім, навіть подібне "фінансово-іпотечне" розуміння потребує подальшого розширення за рахунок введення факторів соціального, гео економічного, технологічного, етно-демографічного, політичного змісту. І фактично доводиться говорити про так би мовити "системність" кризи, її всеохоплюючий характер, про те, що її подолання потребує модифікації самої парадигми розвитку, а також про те, що в майбутньому post-factum її роль буде сприйматися в контексті змін укладів та способів виробництва. Останнє передусім буде пов'язуватися з тим, що криза означатиме катарсис щодо відтворювальних систем, вона припинить існування неефективних економік та багатьох неефективних, недоцільних, неконкурентних форм господарювання та відкриє простір інформаційно орієнтованим способам підприємницької самореалізації.

Фактично сьогодні відбувається не тривіальна іпотечна, фінансова або циклічна криза, а криза цивілізаційного масштабу, яка залишить по собі помітний історичний слід, спровокує тектонічний цивілізаційний зсув, внаслідок якого відбудеться модифікація системи міжнародного поділу праці, прискорення зміни планетарних лідерів та формування структур і систем інформаційної економіки.

Усі світові кризи означали не тільки тимчасові ускладнення для окремих господарських суб'єктів та погіршення кон'юнктури. Вони становили такі випробування, виклики, які вимагали "стрибків у майбутнє", в найкращому випадку – вихід із кризи або навіть втечу з неї в новий технологічний уклад. Найбільш яскравий та відомий приклад, що поки що живе в пам'яті старшого та середнього поколінь – енергетична криза 70-х рр. ХХ ст., коли внаслідок ембарго на постачання нафти після війни на Близькому Сході 1973 р. країнам Заходу вдалося якісно скоротити рівень енергоспоживання на одиницю продукції, що мало величезне значення в плані підвищення ефективності економічних систем, їх конкурентоспроможності, безпеки. Сьогоднішні реалії свідчать про те, що всі країни, які прагнуть до вигідних позицій у системі міжнародного поділу праці, і навіть США, які надали "першопопштовх" ниніш-

ній кризі і відчувають колосальні фінансові дефіцити, знаходять можливості інвестувати стратегічні соціально-економічні проекти та забезпечити підтримку системоутворюючим галузям та виробництвам. Це – і фінансування енергетики майбутнього згідно з “Планом Обами” у США, і підтримка проектів розвитку нанотехнологій в ЄС та Росії, і багато чого іншого, що може ілюструвати не тільки збереження, а й посилення програмно-цілевих засад регулювання за умов жорсткої кризи.

В українському суспільстві переключені пріоритети. Не береться до уваги те, що є головними рушійними силами в усіх провідних країнах. Ідеться передусім про розвиток інформаційної економіки, економіки знань. Адже навіть у кращий для нас рік – 2004-й, коли ріст ВВП становив майже 12 % і Україна була світовим лідером за темпами економічного зростання, вона відставала технологічно. Це означає, що ріст економіки нашої країни забезпечується нарощуванням обсягів виробництва вчорашнього дня, яке є несучасним, технологічно другорядним. У розвинених країнах світу понад 90 % інвестицій вкладається в 5-й та 6-й технологічні уклади, тоді як в Україні в ці сектори спрямовується мінімальний відсоток, а більш як 75 % інвестицій “всмоктує” виробництво 3-го технологічного укладу. До нього належать галузі, які виникли ще на початку ХХ ст. і були найпоширенішими в роки Другої світової війни.

Виходить так, що Україна сьогодні може посісти в системі міжнародного поділу праці місце одного з багатьох глобальних аутсайдерів. За такої ситуації мало хто наважиться рятувати чужу країну, надаючи їй багатомільярдні кредити, яких вона наразі потребує.

Варто відзначити, що політика кредитування національної економіки повинна насамперед виходити з необхідності вирішення проблем її довгострокового розвитку та міжнародної конкурентоспроможності. Питання ж про те, брати кредит чи ні, пов’язане з простою математикою: скільки потрібно запозичити грошей, скільки віддати та з якими відсотками, а також (що, в принципі, має бути найважливішим), чи перевищуватиме вигода від отримання кредитів ті обсяги грошей, які доведеться повертати. У той же час ключовими є питання щодо того, наскільки ефективно використовуватимуться кредити та в які сектори вони будуть спрямовані. Ось головна логіка, яку слід

враховувати, оцінюючи доцільність запозичення Україною коштів від МВФ та ЄБРР: ідеться про довгостроковий розвиток чи про покриття поточного дефіциту бюджету. Є питання і в тому, наскільки чесно будуть використані гроші, чи прозора система інвестування тих або інших проектів.

Безумовно, країна сьогодні потрапила в такий стан, коли вона не може не брати кредитів. Очевидно, що говорити вже треба не про те, чи здатна Україна з вигодою отримати кредити, а про те, що потрібно негайно зробити, аби взагалі збереглася держава як системна цілісність, аби національна економіка могла хоч якось функціонувати, оскільки проблеми тут накопичились дуже й дуже серйозні.

У цьому контексті безвідповідальність влади, націленість вищого чиновництва на індивідуально-кланові інтереси, а головне – технологічна деградація, що відбувається в Україні, закріплення за її економікою вторинно-допоміжного статусу, причому на фоні проліберальної демагогії, в майбутньому матимуть гарантованим наслідком або (в найкращому для України як цілісного адміністративно-територіального утворення випадку) її перетворення на “нову бананову республіку”, або (у “летальному” випадку) дезінтеграцію її регіонів згідно з етнічним та мовним факторами при нових державницьких пріоритетах та перспективах.

При цьому вочевидь назрілій, у світлі сказаного, постановці питання щодо вироблення програми або алгоритму, послідовності негайних практичних дій суперечить така реальна дилема: а чи взагалі Україна готова адекватно сприйняти навіть ідеально сформульовані пропозиції щодо виходу з кризи, подолання її руйнівних наслідків? Хіба тим, хто свідомо припустився курсових коливань гривні наприкінці 2008 р. (а навряд чи знайдеться багато людей, хто в даному питанні не погодився б із головою Уряду, яка висувала в цьому зв’язку особисті звинувачення), були важливі науково вивірені рекомендації щодо виваженої курсової політики? Аналогічним чином, можна припустити, що можливі “правильні” рекомендації сьогодні також виявляться “зайвими”.

Втім, це не означає того, що і наукова громадськість, експерти, які вивчають міжнародний досвід, мають віднести безвідповідально до долі держави, можливості адаптації зарубіжного антикризового досвіду до українських реалій.

Перспективи подолання негативних наслідків кризи

Антикризові заходи слід поділити на групи згідно із вживаним інструментарієм, термінами застосування та функціональним принципом. Це дасть змогу краще розставити пріоритети, розподілити сфери відповідальності та компетенції за виконання відповідних рішень.

Підтримка реального сектору, його технологічно-інформаційного розвитку. Це – стратегічна функціональна мета, безальтернативний спосіб забезпечити країні сприятливе місце в системі міжнародного поділу праці. І будь-які розмови про необхідність дотриматися максимальної “фінансової стриманості” слід трактувати як соціально небезпечне невігластво.

Сьогодні вже можна говорити не тільки про кризу, а про колапс української економіки, який передусім стосується високотехнологічних виробництв. І при цьому ми не бачимо жодної реальної програми, яка б забезпечила вихід України з кризи. У багатьох країнах такі антикризові програми почали розроблятися ще в жовтні 2008 р., і під них уряди виділили багатомільярдне фінансування. В Україні ж натомість говорять про необхідність перспективного бюджету, зменшення кількості грошей в обороті та боротьбу з інфляцією. Наша країна відстоює позиції, яких намагаються позбутися інші країни, і будує модель економіки, якої вже немає в жодній скільки-небудь успішній державі світу.

Про те, як треба (звичайно, маючи відповідні фінансові можливості) діяти за умов фінансового дефіциту, свідчать сьогоденні програми та події в США. Так, із 787 млрд дол., які в лютому 2009 р. в рамках “Плану Обами” затвердив Конгрес США, 500 млрд дол. планується витратити на розвиток національної інфраструктури, підтримку освітніх та соціальних програм, причому в США, країні, яку все ще наївно сприймають як “взірець лібералізму”, не вагаються здійснювати витрати не тільки на підтримку виробництва, але й на соціальні цілі. Так, тільки американці похилого віку отримують від держави підтримку в розмірі 250 млрд дол. В цілому ж податковий послаблення для громадян та бізнесу становитимуть 287 млрд дол.¹

Зрозуміло, що Україна не має ані можливостей мобілізувати достатньо великі фінансово-інвестиційні ресурси, ані, тим більше, американських інструментів викачування реальних ресурсів з-за кордону, розкидаючи по світу мільярд щойно намальованих папірців – символів глобальної резервної валюти. Втім, методологічно важливий висновок із цього прикладу варто зробити: в умовах фінансової кризи не брати курс на жорстку монетарну політику, як це робиться в Україні, не погіршувати умови кредитування, страхування (або взагалі унеможливити їх), а натомість слід відшукувати всі можливості інвестувати національне виробництво, фінансувати реальні проекти, конкретні робочі місця, передусім у технологічно авангардних галузях та сферах.

Підтримка банків як найбільш вразливої ланки антикризового фронту. Роль банківської системи як інструменту подолання кризи є критично значущою, оскільки саме вони концентрують та розподіляють фінансово-інвестиційний потенціал, можуть забезпечити не тільки максимально надійне збереження (з прибутком) коштів населення, а й систему кредитування. Необхідно пригадати, що згідно з неофіційними даними у США планується виділити близько 2 трлн дол. саме на цілі максимізації кредитного ресурсу, і тільки така політика може надати підстави для сподівань на пристойний вихід країни з кризи.

Про те, яку роль відводять органи національного регулювання розв'язанню такого завдання, свідчить також увага, яку приділили лідери країн єврозони, які на своєму міні-саміті ще в минулому році погодилися гарантувати необхідну підтримку проблемним банкам до кінця 2009 р. (на ці цілі країни єврозони вже тоді були готові витратити до 2 трлн Євро).

У Російській Федерації на рекапіталізацію банків влада виділяє 40 млрд дол., використовуючи передусім кошти резервного фонду, причому ключовою умовою підтримки банків є їх власна конструктивна позиція, а саме підтримка підприємств реального сектору.²

Знову-таки, про співставні фінансово-ресурсні можливості в Україні годі й казати, але власні підходи до розв'язання проблеми підтримки банків слід негайно виробити. Передусім треба припинити реалізацію неефективних програм боротьби з інфляцією скороченням

¹ Сенат схвалив “План Обами” по спасінню // Обозреватель. – <http://www.obozrevatel.com>.

² Росія виділяє 40 млрд дол. на підтримку банків // Ура-Информ. – <http://ura-inform.com>.

грошової маси, через що комерційні банки залишаються без кредитно-фінансових ресурсів, і вже не тільки малі й середні, але й найбільші банки банкрутують або стоять на межі банкрутства.

Безумовно, слід шукати шляхи фінансування банківського сектору. На ці цілі можна використовувати кредити, позитивні рішення про які вже приймав Світовий Банк (зокрема, йдеться про третю позику Україні на політику розвитку в розмірі 500 млн дол., яка була розрахована на 30 років під ставку Libor+2 без відсотка).

Відомо, що протягом останніх років активувалася діяльність України на міжнародних ринках запозичень. Рада директорів Європейського банку реконструкції та розвитку приймала кілька разів рішення про надання Україні кредитів відповідно до прохання Кабміну. Були досягнуті домовленості між українськими компетентними інститутами і кредиторами з приводу отримання грошей. Вони надходили насамперед від Всесвітнього банку, який надав нашій країні великі кредити, що направлялися в реальний сектор і мали позитивне значення для економіки країни.

Рішення Уряду України звернутися за кредитом до Міжнародного валютного фонду варто розцінювати як вимушене, але досить суперечливе. Нам виділили 16 млрд дол. США, які надходять до країни в кілька траншів. Існують серйозні побоювання, що ці кошти використовуються неефективно. Взагалі, зважаючи на існуючі підходи, подібні “успіхи” в плані отримання грошей навіть не потрібні. Адже гроші, які дає МВФ, відразу вкладаються в банківську систему. Система непрозора, невідомо, хто на цьому наживається. До того ж Україна фактично програє, не маючи зиску: вона повертає кошти, які невідомо куди діваються. Отже, міжнародне кредитування – справа складна. І на кожен випадок взяття/повернення кредиту потрібно дивитися окремо і конкретно.

Висновки

У статті розглянуто заходи протидії кризі на макрорівні. Об’єктивне ускладнення та збільшення небезпеки великої кількості виробничих процесів у постчорнобильську добу не залишає сумнівів у необхідності створення якісно більш ефективної та всеохоплюючої системи технологічного контролю, принципової зміни уявлень про характер і форми здійснення конкурентної

боротьби, співробітництво індивідів взагалі. Неадекватне сприйняття “технологічного виклику” новітньої епохи не може не спричинити глобальних катастрофічних наслідків.

Науково-технічні фактори розвитку, які здійснюють універсальні впливи на сучасні відкриті економічні системи, мають і специфічні прояви залежно від тих або інших національних особливостей різних країн. Для країни, яка перебуває в стані глибокої структурної кризи та відчуває серйозні фінансові дефіцити, існують об’єктивні ускладнення з проведенням широких фундаментальних досліджень, які є базою прикладних розробок, здійснюваних з метою впровадження в промисловість. Водночас, особливості сучасного технологічного поступу, які пов’язані з диверсифікацією попиту та виробництва товарів, дають можливість здійснювати науково-виробничу спеціалізацію.

Відтак, для країн, які мають помітні доробки в цьому відношенні, виникають можливості наслідувати траєкторії випереджаючого розвитку. Для України, яка, як відомо, цілком може бути віднесеною до їх числа, це означає шанс прискорити болючий процес виходу з кризи, відмовитися від малоперспективної наздоганючої моделі, що прирікає на довгі роки відсталості та застосування технологій вчорашнього дня.

Отже, важливий потенціал розширення обсягів та структурної оптимізації механізму міжнародної економічної діяльності може бути реалізованим при кращій технологічній, промисловій, експортній політиці, за умов всебічного розвитку тих галузей, рівень розвитку яких забезпечує конкурентні переваги України. Такими галузями передусім є ракетно-космічне виробництво, літакобудування, суднобудування, окремі напрями машинобудування, виробництво приладів енергетичного устаткування, кольорової металургії, хімічної промисловості, впровадження сучасних біотехнологій, нових технологій у сферах електрозварювання, телекомунікацій, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики.

Серед оперативних заходів протидії кризі як найбільш нагальні та важливі можна відзначити такі:

- пріоритетне спрямування інвестиційних та фінансових, кредитних ресурсів на створення нових робочих місць в інформаційно-містких сферах розвитку реального сектору: до високотехнологічних виробництв, нової енергетики, об’єктів інфраструктури;

- відкриття кредитних ліній платоспроможним фінансовим установам і компаніям;
- створення системи тимчасового страхування всіх банківських депозитів;
- забезпечення можливостей "вливання" свіжої крові до банківської системи через створення можливостей купівлі акцій комерційних кредитно-фінансових установ;

- часткова націоналізація "проблемних" банків;
- стимулювання структурних змін у бізнесі;
- формування системи антикризових інститутів: консалтингу, оптимізації маркетингових витрат, підготовки кадрів для нових умов господарювання.

В.Е. Новицкий

ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЗАДАЧ НАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Рассмотрены проблемы формирования национальной инновационной системы путем интеграции в глобальную инновационную систему, исследованы экономические категории "инноватизация" как активная научно-технологическая доминанта современного развития и конкурентной деятельности и "инновационность" как феномен социально-экономической жизни. Катализатором переоценки и модернизации национальных стратегий инновационного развития стран стал мировой финансовый кризис, поэтому проанализирована экономическая ситуация, которая сложилась в Украине в результате глобального финансово-экономического кризиса, даны рекомендации относительно перспектив преодоления негативных последствий кризиса.

V.Ye. Novitskiy

CHALLENGES OF INSTITUTIONAL INNOVATION MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF CHALLENGES OF NATIONAL DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE OF GLOBALIZATION

The paper addresses challenges of forming a national innovation system by integrating it into the global innovation system and studies economic categories of "innovation" as an active science and technology dominant of current development and competitive activities. Our study yields theoretical insights into the notion of "innovation" as a phenomenon of socio-economic life. The global financial crisis became an impetus for redefining and updating the national strategies of innovation-based development. Hence we analyze the economic situation in Ukraine caused by the global financial and economic crisis and make some prospective recommendations on overcoming the negative consequences of the crisis.

1. *Гець В., Семиноженко В.* Спеціальні економічні зони: "чорні діри" чи точки економічного зростання? // Дзеркало тижня. – 2006. – № 44 (623). – Режим доступу до журн.: <http://www.me.gov.ua/>
2. *Макогон Ю.* Инновационные процессы и конкуренция на мировых рынках // Нац. институт стратегических исследований. – 2007. – Режим доступу до сайту: http://inconconference.org.ua/download/files/Makogon_Yuriy.pdf
3. *Семиноженко В.* Україна: Шлях до постіндустріальної цивілізації. – Харків: Константа, 2005. – 360 с.
4. *Фокин С.* Роль инноваций в системе мирового хозяйства // Библиотека МГУ. – 2002. – Режим доступу до журн.: <http://iprgroup.info/index.php?p=1053>.
5. *Щербин В.* Инновационная экономика и экономика знаний // Наука и инновации. – 2006. – № 5. – С. 56–61.

Рекомендована Радою факультету менеджменту та маркетингу НТУУ "КПІ"

Надійшла до редакції 4 листопада 2009 року